

دانشگاه فرهنگیان

فصلنامه علمی-تخصصی پژوهش در آموزش تاریخ

دوره اول، شماره چهارم، زمستان ۱۳۹۹

بررسی مقوله های اخلاق شهروندی در محتوای دروس تاریخ پایه پنجم و ششم ابتدایی

مختار ذاکری^۱، عذرا علی پور^۲

تاریخ ارسال: ۱۳۹۹-۱۲-۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰-۰۲-۰۶

چکیده

هدف پژوهش حاضر، بررسی مقوله های اخلاق شهروندی در محتوای دروس تاریخ پایه پنجم و ششم ابتدایی است. این پژوهش از نوع کاربردی و با استفاده از روش تحلیل محتواست. برای تجزیه و تحلیل داده های پژوهش از روش های توصیفی و روش آنتروپی شانون استفاده شده است. جامعه آماری شامل کتاب های تاریخ پنجم و ششم ابتدایی ۹۸-۱۳۹۷ است. نتایج تحلیل محتوا نشان داد که در محتوای تاریخی کتاب های مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم ابتدایی بخش تاریخ، از بین مؤلفه های مورد بررسی، مؤلفه خودآگاهی و احترام به ترتیب با ضریب اهمیت ۰/۱۴۴ و ۰/۱۴۰ بیشترین توجه را به خود اختصاص داده است و در این میان مؤلفه رعایت قانون، محیط زیست، پذیرش دیگران و تصمیم گیری به ترتیب با ضریب اهمیت ۰/۰۰۰۰۴ و ۰/۰۰۰۰۴ و ۰/۰۰۰۰۲ و ۰/۰۰۰۰۲ کمترین میزان توجه بخش تاریخی کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم ابتدایی را به خود اختصاص داده اند.

واژگان کلیدی: مطالعات اجتماعی، تاریخ، آموزش شهروندی، تحلیل محتوا، آنتروپی شانون

^۱ mokhtarzakeri@yahoo.com - استادیار، گروه علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، ایران، تهران

^۲ aa.azra@rocketmail.com - نویسنده مسئول: عذرا علی پور

مقدمه و بیان مسئله

یکی از موارد اهمیت و ضرورت برنامه درسی مطالعات اجتماعی، موضوع شهروندی است؛ از این منظر که پویایی هر جامعه تا حدود زیادی به وجود شهروندانی که برای مشارکت و تعامل در امور زندگی اجتماعی، احساس تعهد کنند و از آگاهی لازم در این زمینه برخوردار باشند، بستگی دارد؛ بر همین مبنا، امروزه اغلب برنامه‌های درسی و از جمله برنامه درسی مطالعات اجتماعی به سمت تربیت شهروند آگاه و مسئول جهت‌گیری کرده‌اند. «شهروند» به کسی گفته می‌شود که عضو واحد سیاسی مشخص به نام کشور است و دارای حقوق مدنی، سیاسی و اجتماعی است؛ لذا «شهروندی»، مفهومی گسترده‌تر از «شهروندی» دارد و همه ساکنان یک کشور را به عنوان واحد ملت شامل می‌شود.

هر شهروند همان‌طور که از حقوقی برخوردار است، مسئولیت‌ها و وظایفی نیز در قبال جامعه به عهده دارد. حقوق شهروندی در هر کشور با کشورهای دیگر متفاوت است. به طور کلی، همه جوامع در حال تلاش برای افزایش و بهبود این حقوق‌اند. حقوق مدنی، مواردی چون آزادی‌های فردی، آزادی بیان و مذهب، حق مالکیت، حق انتخاب محل سکونت و نظایر آن را شامل می‌شود.

حقوق سیاسی عبارت است از حق مشارکت در عرصه‌های تصمیم‌گیری، تشکیل حزب، برگزاری اجتماعات، شرکت در انتخابات و رأی دادن و امثال آن. حقوق اجتماعی به برخورداری از مواردی نظیر تأمین اجتماعی، بیمه، خدمات بهداشتی و آموزشی، امنیت، تعیین حداقل دستمزد و... مربوط می‌شود. این حقوق در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران محترم شمرده شده است. با این توضیح می‌توان نتیجه گرفت که هدف و رسالت اصلی برنامه درسی مطالعات اجتماعی نیز کمک به تربیت «شهروند مطلوب» است. «شهروند مطلوب» کسی است که دانش‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌هایی را که پای بندی به آن‌ها برای عموم شهروندان یک کشور، لازم تشخیص داده شده، کسب کرده باشد. منظور از شناخت و دانش مدنی، مجموعه‌ای از اطلاعات و آگاهی‌هایی است که یک شهروند مطلوب باید دارا باشد. منظور از توانایی‌های مدنی، مهارت‌های ضروری زندگی در یک جامعه است. نگرش‌های مدنی به طرز تلقی‌ها و اعتقادات شهروندان مربوط می‌شود. شهروند مطلوب در کشور ما، شهروندی است که هم در باور و اعتقاد و هم در عمل و رفتار، در چارچوب موازین اسلامی حرکت کند؛ علاوه بر مسئولیت‌پذیری، در قبال خود، خانواده، جامعه و محیط پیرامون و تلاش در جهت کسب فضایل اخلاق اسلامی، آگاهی‌ها و مهارت‌های اجتماعی موردنیاز را برای زندگی مؤثر و مطلوب در جامعه اسلامی به دست آورد (فلاحیان و همکاران، ۱۳۸۷).

برخلاف مطالب فوق‌الذکر که برآمده از راهنمای برنامه درسی مطالعات اجتماعی، پیرامون موضوع شهروندی در محتوای کتاب مطالعات اجتماعی است، متأسفانه در نظام آموزش و پرورش ایران، به ویژه در برنامه درسی مدارس، توجه لازم به تربیت شهروندی نمی‌شود و صرف

نظر از آنکه برنامه درسی ویژه‌ای تحت عنوان «آموزش شهروندی» وجود ندارد، در قالب برنامه درسی دیگر نیز کمتر اثری از آن می‌توان مشاهده کرد (فتیحی و اجارگاه، ۱۳۸۱).

بی‌گمان تربیت شهروندان خوب یکی از مهم‌ترین دل‌مشغولی‌های اکثر نظام‌های تعلیم و تربیت در بسیاری از کشورهای دنیا می‌باشد. مطالعات و پژوهش‌های انجام شده در بسیاری از کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه نشان می‌دهد که مسئولان تعلیم و تربیت در این کشورها با عزمی راسخ و با تدوین برنامه‌های آموزشی متنوع، تربیت شهروند مناسب را در صدر اقدامات و فعالیت‌های خود قرار داده‌اند (فتیحی و اجارگاه، ۱۳۸۱). براین اساس پرورش شهروندی و شهروند نقاد و خلاق، لازمه کاربرد دو اصل بنیادی از سوی آموزش و پرورش است. «چون برای تقویت توانایی‌های ذهنی و استدلالی افراد، دوران دانشگاه بسیار دیر است و اگر روحیاتی همچون کنجکاوی در دوران کودکی تقویت نشود، بلکه با آموزش‌هایی از بین برود، دیگر در بزرگسالی نمی‌تواند احیا شود. در نتیجه، این کار یعنی تقویت قوای منطقی و تحلیلی، به همراه ایجاد تعمق فلسفی، باید از دوران کودکی آغاز شود (ناجی، ۱۳۹۳).

از سوی دیگر اصول اجتماعی - فرهنگی که دانش آموزان در این محیط یاد می‌گیرند، می‌تواند اساس الگوی زندگی آنان در جامعه باشد. این اثرگذاری، فرآیندی است که از سن ورود به دبستان آغاز می‌شود و طبیعتاً مناسب‌ترین سن برای آموزش ارزش‌های شهروندی است (آشتیانی و همکاران، ۱۳۸۵). «تربیت شهروندی به آن بخش از فعالیت‌های تربیتی اطلاق می‌شود که در اشکال رسمی و غیر رسمی افراد یک جامعه را برای عضویت در جامعه سیاسی آماده می‌کند» (تورنی - پورتا، ۱۹۹۳).

به گفته کلادین لکس، آموزش شهروندی رابطه نزدیکی با خودمختاری، همکاری و مشارکت دارد. هدف آموزش شهروندی ایجاد توانایی برای خودمختاری، همکاری و مشارکت است؛ بنابراین، این مفهوم توانایی مبتنی بر تقسیم شهروندی به سه حوزه مختلف یا سه جنبه از زندگی در جامعه است: جنبه فردی؛ جنبه بین فردی و جنبه عمومی. توصیف بیشتر هر جنبه که هنگام معرفی مفهوم توانایی‌ها ارائه می‌شوند، بازتاب‌دهنده این زیرمجموعه است: در عصر روش‌های تغییر یافته تولید، اشتغال کامل به‌طور روزافزونی مشکل‌آفرین خواهد شد؛ بنابراین مأموریت مدارس، دیگر صرفاً آموزش برای یک حرفه نبوده؛ بلکه باید دسترسی به فرهنگ را نیز فراهم کنند؛ به‌گونه‌ای که در جامعه آینده، همه بتوانند با یکدیگر زندگی کنند و از طریق فعالیت و فرهنگ خودمختارانه در معنای عام آن (ورزش، زیبایی‌شناسی، اخلاق، سیاست ...) به موجودیت خود، معنا ببخشند و اقداماتی را اتخاذ کنند که خود را تحمیل می‌کنند (مارجان سیمنتس، ۲۰۰۹).

با توجه به اینکه تربیت شهروندی یکی از مهم‌ترین وظایف نظام آموزشی محسوب می‌شود. به نحوی که در بسیاری از کشورهای جهان، این فعالیت بخش عظیمی از دغدغه‌های مسئولان آموزشی را تشکیل می‌دهد؛ آنچه در این زمینه شایان توجه است از یک سو توجه ناکافی به مسائل تربیت شهروندی و از سوی دیگر فقدان نگرش و رویکرد مسئله محور برای تربیت شهروندی در شرایط بحران است (وزیری و جهانی، ۱۳۸۵).

یکی از مهم‌ترین وظایف آموزش مدرسه‌ای آماده کردن افراد برای زندگی در اجتماع است و هریک از دانش‌آموزان در حال و آینده، مسئولیت‌ها و تکالیف ویژه‌ای را در قبال جامعه بر عهده‌دارند. ضروری است که محتوای برنامه درسی با توجه به نیازها، مسائل و مشکلات جامعه انتخاب گردد (فتحی و اجارگاه، ۱۳۸۷، نقل از حسن نژاد، ۱۳۹۳).

افراد در طول دوران تحصیل از مقطع ابتدایی تا تحصیلات عالی از طریق کتب درسی نیز با مفاهیم مورد قبول جامعه آشنا می‌شوند. در کشور ما فعالیت‌های آموزشی در چارچوب کتاب درسی تحقق می‌یابد. در تمام کشور برای هر موضوع درسی در هر پایه تحصیلی یک کتاب تألیف می‌شود و در بین مدارس توزیع می‌گردد. معلمان فعالیت‌های خود را بر محور کتاب درسی متمرکز می‌کنند، امتحان و ارزشیابی عمدتاً محدود به مطالب کتاب درسی است. از این رو وسیله آموزشی در نظام تعلیم و تربیت دارای نقش بسیار مهمی است و کتاب‌های درسی به خاطر اهمیت زیادی که در تحقق اهداف آموزشی دارند، در کانون توجه تمامی دست‌اندرکاران آموزش و پرورش هستند (یار محمدیان، ۱۳۷۷).

آموزش و پرورش رسمی باید دانش‌آموزان را افرادی مطلع نسبت به مسائل جامعه، تربیت کند. تنها از طریق آموزش مطالعات اجتماعی است که افراد با محیط جامعه خود آشنا می‌شوند. هیچ‌یک از مواد درسی همچون مطالعات اجتماعی نمی‌تواند به تحقق این هدف‌ها کمک کند (فلاحیان و همکاران، ۱۳۹۱).

هدف از گنجاندن محتوای تاریخ در مطالعات اجتماعی در دوره ابتدایی ۱- پی بردن به میزان تحول و تکامل زندگی بشری؛ ۲- شناخت بیشتر حکومت‌ها و قوانین مربوط به کشور داری؛ ۳- آشنایی با زندگی بزرگان دین در قالب جانشینان پیامبر اعظم می‌باشد؛ بر اساس این اهداف آموزش تاریخ از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. و با هدف تربیت شهروند رابطه مستقیم دارد.

درس تاریخ به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا آنها سابقه تاریخی مردم خودشان را تشخیص بدهند. و احساس عشق به کشور و قدردانی و شناخت تلاش‌های شخصیت‌ها و مردم را در ساختن جامعه در خود توسعه دهند (دانی زاده و همکاران، ۱۳۹۴). از این رو با توجه به مبنای پژوهش حاضر سعی شده است که پرورش اخلاق شهروندی، در محتوای تاریخی کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم مورد بررسی قرار گیرد.

پیشینه پژوهش

محمد جانی در سال ۱۳۹۵ پژوهشی تحت عنوان «جایگاه شهروند جهانی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی» با روش توصیفی و از نوع تحلیل محتوا انجام داد. نتایج این بررسی، نشان از توجه بسیار کم به مؤلفه‌های شهروند جهانی در حیطه‌های شناختی، نگرشی و مهارتی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی است.

شجاع‌الدینی بزنجانی (۱۳۹۴) به «تحلیل محتوای کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی با توجه به مؤلفه‌های تربیت شهروندی» با روش پژوهش توصیفی پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد که تربیت شهروندی در کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی پایه سوم و چهارم و پنجم، با توجه به مقوله‌های موردبررسی، به گونه‌ای است که بیشتر به آگاهی از ساختارهای حکومت و وظایف آن پرداخته است و به بُعد جهانی تربیت شهروندی یعنی آگاهی از سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی، توجهی نشده است.

نوری چراتی (۱۳۹۳) به تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی بر مبنای مؤلفه‌های حقوق شهروندی پرداخته که برای تحلیل این داده‌ها، از آمار توصیفی، شامل روش تحلیل محتوا استفاده شده است. نتایج این تحلیل نشان از آن دارد که از مؤلفه‌های ۱۲ گانه حقوق شهروندی مؤلفه‌های ۱- حق برخورداری از امنیت؛ ۲- حق آزادی انتخاب؛ ۳- حق برخورداری از صلح؛ ۴- حق برخورداری از آموزش و پرورش؛ ۵- حق برخورداری از محیط زیست سالم؛ دارای بیشترین فراوانی است و مؤلفه‌های ۱- حق برخورداری از تأمین اجتماعی و بیمه؛ ۲- حق برخورداری از برابری و عدالت؛ ۳- حق برخورداری از آزادی عقیده؛ دارای کمترین فراوانی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی می‌باشد.

حسن نژاد (۱۳۹۳) با تحلیل جایگاه مؤلفه‌های تربیت شهروندی در محتوای برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم دوره دبستان، به این نتیجه دست یافت که از میزان ۱۳ ویژگی تربیت شهروندی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی، به آن میزان که به مؤلفه رعایت اصول اخلاقی توجه شده اما به مؤلفه‌های مهم دیگری هم چون حساسیت نسبت به رفاه و آسایش دیگران، پرورش مشارکت فعال، اتخاذ تصمیم آگاهانه، بررسی عقاید، آگاهی از جامعه جهانی، دارا بودن حس وطن‌پرستی و احترام به تکثر، توجه کمتری شده است.

یافته‌های پژوهش حاضری و خلیلی (۱۳۹۳) پس از بررسی آموزش شهروندی در برنامه درسی آشکار نهاد آموزش رسمی ایران، حاکی از آن است که در کتب مورد نظر دیده شده است در مواقعی که قرار است به حقوق شهروندی افراد پرداخته شود به نوعی بر وظایف سازمان‌ها و نهادها تأکید می‌گردد. آنچه مشخص است تأکید کتب درسی بر بُعد خاصی از شهروندی یعنی تکالیف شهروندی است.

جمالی تازه‌کند و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهشی که تحت عنوان «تحلیل جایگاه مؤلفه‌های تربیت شهروندی در محتوای برنامه درسی علوم اجتماعی دوره متوسطه» انجام دادند، بیان می‌نمایند که کمتر از ۸ درصد محتوای کتاب‌های درسی علوم اجتماعی، مؤلفه‌های تربیت شهروندی را مورد توجه قرار داده است.

یاوری و همکاران (۱۳۹۲) طی پژوهشی با عنوان «تدوین اهداف برنامه درسی در دوره متوسطه با تأکید بر تربیت شهروندی» با توجه به نظرات صاحب‌نظران و مصاحبه‌شوندگان در این پژوهش و با یک نگاه تحلیلی به محتوای کتب درسی دوره متوسطه؛ جایگاه بسیار کم‌رنگ توجه اصولی و همه‌جانبه به آموزش و تربیت شهروندی دانش‌آموزان این دوره را نشان می‌دهد.

در سال ۱۳۸۹ قلتاش و همکاران به نقد و بررسی رویکرد پیشرفت‌گرای تربیت شهروندی در برنامه درسی دوره ابتدایی با روش توصیفی و تحلیل محتوا پرداختند، یافته‌ها در بخش تحلیل محتوا، نشانه کم توجهی به مؤلفه‌های تربیت شهروندی پیشرفت‌گرا در برنامه درسی مورد بررسی است.

مجله چوبقلو (۱۳۸۷) طی پژوهشی با عنوان «تحلیل برنامه درسی اجرا شده مقطع ابتدایی نظام آموزشی ایران از بعد تربیت شهروندی» نشان داد که برنامه درسی تربیت شهروندی موجود و اجرا شده در مدارس ابتدایی، مطلوب نبوده و قادر به شکل‌دهی رفتار مطلوب شهروندی در دانش‌آموزان مقطع ابتدایی نیست.

در پژوهش فتحی و اجارگاه و دیبا (۱۳۸۱) تحت عنوان «بررسی ویژگی‌های شهروند خوب برای جامعه ایران و میزان انطباق برنامه‌های درسی مدارس»، یافته‌ها حاکی از آن است که ویژگی‌های مورد نظر در سه حیطه کلی دانش مدنی، توانش مدنی و نگرش مدنی، برای جامعه ایران مهم و اساسی ارزیابی شده است؛ و داده‌ها نشان می‌دهند که در مراحل طراحی، اجرا و ارزشیابی برنامه‌ها توجه کمی به پرورش ارزش‌های شهروندی می‌شود و اصلاحات اساسی در این راستا الزامی است.

کولادو و آخورا^۱ (۲۰۰۶) به تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی اسپانیا در رابطه با مؤلفه‌های تربیت شهروندی مردم سالارانه پرداخته‌اند. برای تحلیل کتاب‌ها پنج مؤلفه، مدنظر قرار گرفت: مسئولیت‌پذیری، مشارکت، حل تعارضات، تنوع و حقوق بشر. نتایج تحلیل، بیانگر آن بود که ایده آل‌های مدنظر اتحادیه اروپا پیرامون تربیت شهروندی به صورت نامتوازن و در برخی موارد بسیار سطحی، در کتاب‌های مورد بررسی، مورد توجه قرار گرفته است (به نقل از جمالی تازه‌کند، ۱۳۹۲).

بررسی پیشینه پژوهشی در این پژوهش‌ها بیانگر نقش کمرنگ شهروندی در مجموعه برنامه درسی آموزش مطالعات اجتماعی است؛ در نظام فعلی کشور کتاب درسی، مهمترین ابزار آموزش و در بردارنده محتوای برنامه است. بررسی محتوای کتاب‌های درسی یا شناسایی نقاط قوت و ضعف کتاب‌های درسی امری ضروری است. پژوهش حاضر بر آن شده تا مؤلفه‌های پرورش اخلاق شهروندی را در محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم ابتدایی بررسی نماید.

اهداف پژوهش

هدف اصلی پژوهش

تعیین وضعیت توجه به مؤلفه‌های پرورش اخلاق شهروندی در محتوای تاریخی درس مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم ابتدایی در کتاب‌های درسی رسمی سال ۱۳۹۷، آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران.

اهداف جزئی

- ۱- بررسی میزان توجه به مؤلفه های پرورش اخلاق شهروندی (تاریخ) به تفکیک پایه پنجم و ششم ابتدایی.
- ۲- بررسی میزان توجه به مؤلفه های پرورش اخلاق شهروندی در درسنامه تاریخ پایه پنجم و ششم ابتدایی.

سوالات پژوهش

سؤال اصلی پژوهش

میزان توجه به مؤلفه های پرورش اخلاق شهروندی در کتاب مطالعات اجتماعی، بخش تاریخ پایه پنجم و ششم تا چه اندازه و چگونه است؟

سوالات جزئی

- ۱- تا چه میزان به مؤلفه های پرورش اخلاق شهروندی (تاریخ) در پایه پنجم و ششم توجه شده است؟
- ۲- تا چه میزان به مؤلفه های پرورش اخلاق شهروندی در درسنامه مطالعات اجتماعی، بخش تاریخ پایه پنجم و ششم توجه شده است؟

روش شناسی پژوهش

پژوهش به روش تحلیل محتوا و با رویکرد کاربردی انجام شده است. جامعه آماری شامل دو عنوان کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم ابتدایی در سال تحصیلی ۹۷ بوده و با توجه به ماهیت موضوع، بخش تاریخ کتاب مطالعات اجتماعی برای نمونه آماری انتخاب گردید. برای تدوین فهرست واریس مؤلفه های پرورش اخلاق شهروندی به اقتباس از مقاله ای با عنوان «تأثیر روش اجتماع پژوهشی برنامه فلسفه برای کودکان بر پرورش مهارت های شهروندی» از ماهرزاده و رمضان پور (۱۳۹۰) نوشته شده است. (جدول ۱)

جدول ۱. مؤلفه های پرورش اخلاق شهروندی

مؤلفه	شاخص (نشانگر)
-------	---------------

پرورش اخلاق شهروندی	<p>۱- رعایت قانون (آگاهی از قوانین و مقررات اجتماعی).</p> <p>۲- خودآگاهی (توانایی به دست آوردن اطلاعات ضروری، داشتن روحیه قدرشناسی نسبت به میراث فرهنگی و هویت ملی و مذهبی و دارا بودن حس وطن دوستی).</p> <p>۳- اعتماد به نفس (کمک به افراد جهت دستیابی به یک شخصیت مستقل و منطقی بدون اتکا به دیگران، توانایی گفتمان و دیالوگ، توانایی نقد و ارزیابی).</p> <p>۴- تصمیم‌گیری (توانایی تصمیم‌گیری معقول و منطقی).</p> <p>۵- نظم‌پذیری (پذیرش نظم و تبعیت از قوانین اجتماعی، التزام عملی به قانون).</p> <p>۶- مسئولیت‌پذیری (اجتماعی و خانوادگی و شخصی).</p> <p>۷- احترام گذاشتن (احترام به حقوق متقابل، افزایش احترام به ارزش‌های عدالت، برابری و...).</p> <p>۸- کنترل هیجان (داشتن روحیه بردباری و تحمل و جلوگیری از آسیب‌رسانی اجتماعی، داشتن روحیه انتقادپذیری)</p> <p>۹- حل تعارضات (افزایش و ارتقای صلح، تقویت غرور ملی، علاقه و نگرانی نسبت به آسایش خود و دیگران).</p> <p>۱۰- پذیرش دیگران (توانایی درک متقابل).</p> <p>۱۱- توانایی مشارکت (کمک به دیگران، انجمن‌ها مؤسسات اجتماعی و...)</p> <p>۱۲- حفظ محیط زیست؛ مبارزه با بدهداری با محیط زیست.</p>
---------------------	--

برای حصول اطمینان از پایایی تحلیل محتوا، فهرست واری و تحلیل انجام شده در اختیار چند متخصص برنامه‌ریزی درسی قرار داده شد تا نتایج تحلیل محتوای پژوهشگر را دوباره بررسی و تحلیل نمایند. در پایان نتیجه مبین ۸۷٪ ضریب توافق بین متخصصین و پژوهشگر بود. در تحلیل محتوای مورد نظر ابتدا میزان فراوانی نشانگرها بر اساس صفحات (متن، فعالیت و کاربرگه، تصاویر) در هر درس از بخش تاریخی کتاب مشخص گردید. سپس بر اساس تعداد هر مؤلفه در شاخص‌های موردنظر، با کمک میانگین، فراوانی و درصد فراوانی ۱۲ مؤلفه از مقوله پرورش اخلاق شهروندی محاسبه شد.

به منظور پردازش داده‌های جمع‌آوری شده، تلاش گردید که از روش جدیدی که برگرفته از تئوری سیستم‌هاست، استفاده شود. این روش آنتروپی شانون است که پردازش داده‌ها را در بحث تحلیل محتوا با نگاه جدیدی مطرح می‌کند. براساس این روش که به «مدل جبرانی»، مشهور است، محتوای کتاب‌های مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم ابتدایی براساس مؤلفه‌های پرورش اخلاق شهروندی - که شامل ۱۲ مؤلفه می‌باشد - و دو پاسخگو، شناسایی و طبقه‌بندی شدند. در ابتدا پیام برحسب مقوله‌ها به تناسب هر پاسخگو در قالب فراوانی شمارش شد. براساس داده‌های جدول فراوانی این داده‌ها به‌نجا گردید، سپس بار اطلاعاتی هر مقوله محاسبه شد و در پایان با استفاده از بار اطلاعاتی مقوله‌ها ضریب اهمیت هر یک از آنها به دست آمد.

یافته‌های پژوهش

• میزان توجه به مؤلفه های پرورش اخلاق شهروندی (تاریخ) به تفکیک پایه پنجم و ششم ابتدایی

جدول ۲. میزان توجه به مؤلفه های پرورش اخلاق شهروندی (تاریخ) در جامعه مورد بررسی

عنوان کتاب	فراوانی	درصد فراوانی
مطالعات اجتماعی پایه پنجم	۷۹	۳۲
مطالعات اجتماعی پایه ششم	۱۶۷	۶۸
جمع	۲۴۶	۱۰۰

جدول ۲، نشان می دهد که توجه به مؤلفه های پرورش اخلاق شهروندی در کتاب مطالعات ششم ابتدایی با ۵۸٪ بیشتر از توجه به مؤلفه های پرورش اخلاق شهروندی در محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پنجم با ۴۲٪ است؛ این تحلیل نشان می دهد که میزان توجه به مؤلفه ها در پایه ششم افزایش پیدا کرده است؛ به عبارت دیگر، میزان یکسانی در پرداختن به پرورش اخلاق شهروندی در مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم دیده نمی شود. به منظور بررسی معناداری این مسئله از آزمون «خی دو» استفاده شده است.

جدول ۳. خلاصه داده های آزمون خی دو برای میزان توجه به پرورش اخلاق شهروندی (تاریخ) بین پایه های پنجم و ششم

سؤال	Asymp.Sig سطح معناداری	df درجه آزادی	Chi-Square خی دو x^2
آیا توجه کتاب مطالعات اجتماعی به پرورش اخلاق شهروندی در بخش تاریخ در پایه پنجم و ششم یکسان است؟	< ۰/۰۰۰۵	۱	۳۱/۴۶

طبق جدول ۳. چون خی دو محاسبه شده (۳۱/۴۶) بزرگ تر از خی دو جدول (۳/۸۴) و احتمال ۰/۰۵ است، بنابراین فرضیه صفر رد می شود و نتیجه می گیریم که بین فراوانی های مشاهده شده و فراوانی مورد انتظار، تفاوت معناداری وجود دارد؛ پس توجه کتاب مطالعات اجتماعی به پرورش اخلاق شهروندی در پایه پنجم و ششم یکسان نیست و یا میزان یکسانی در پرداختن به پرورش اخلاق شهروندی در بین کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم دیده نمی شود.

• میزان توجه به مؤلفه های پرورش اخلاق شهروندی در درسنامه مطالعات اجتماعی بخش تاریخ پایه پنجم و ششم ابتدایی

جدول ۴. میزان توجه مؤلفه های پرورش اخلاق شهروندی (تاریخ) در جامعه مورد بررسی

مؤلفه های پرورش اخلاق شهروندی	فراوانی	درصد فراوانی
رعایت قانون (آگاهی از قوانین اجتماعی)	۰	۰
خودآگاهی	۶۹	۲۸
اعتماد به نفس	۲۶	۱۰/۵

تصمیم گیری	۱	۰/۵
نظم پذیری	۱۱	۴/۵
مسئولیت پذیری	۱۹	۸
احترام گذاشتن	۲۸	۱۱
کنترل هیجان	۱۱	۴/۵
حل تعارضات	۴۶	۱۸/۵
پذیرش دیگران	۱۱	۴/۵
توانایی مشارکت	۲۴	۱۰
حفظ محیط زیست	۰	۰
جمع	۲۴۶	۱۰۰

در جدول ۴. بیشترین توجه به «خودآگاهی»، «اعتماد به نفس» و «حل تعارضات» با ۱۵ درصد و کمترین توجه به «رعایت قانون» و «تصمیم گیری» با ۳ درصد شده است. همچنین درصد توجه به مؤلفه‌های پرورش اخلاقی در محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم تا حدودی توزیع یکسانی دارد. «احترام گذاشتن» و «توانایی مشارکت» ۹٪، مسئولیت پذیری ۸٪، «نظم پذیری» و «پذیرش دیگران» ۷٪، «کنترل هیجان» ۵٪ و «حفظ محیط زیست» ۴٪ را به خود اختصاص داده‌اند. برای محاسبه معناداری این موضوع از آزمون خی دو استفاده شده است.

جدول ۵. خلاصه داده‌های آزمون خی دو برای میزان توجه به مؤلفه‌های پرورش اخلاق شهروندی (تاریخ)

سؤال	Asymp.Sig سطح معناداری	df درجه آزادی	Chi-Square خی دو χ^2
آیا میزان توجه محتوای بخش تاریخ دو کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم به مؤلفه‌های پرورش اخلاق شهروندی یکسان است؟	< ۰/۰۰۰۵	۱۱	۲۲۴/۱۰۶

مطابق جدول ۵. مقدار تفاوت مشاهده شده بین فراوانی پاسخ ها از لحاظ آماری معنادار است؛ یعنی خی دو محاسبه شده (۲۲۴/۱۰۶) از خی دو جدول (۱۹/۶۸) با احتمال ۰/۰۵ خیلی بیشتر است؛ به عبارت دیگر میزان توجه محتوای بخش تاریخ دو کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم به مؤلفه های پرورش اخلاق شهروندی یکسان نیست.

• بررسی میزان توجه به مؤلفه های پرورش اخلاق شهروندی در محتوای بخش تاریخ کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم ابتدایی به منظور بررسی میزان توجه به مؤلفه های پرورش اخلاق شهروندی از روش آنتروپی شانون استفاده شد. در مرحله اول نتایج توصیفی در قالب جدول، در مرحله دوم تنظیم جدول داده های بهنجار شده، در مرحله سوم ارائه مقدار بار اطلاعاتی در جدول پس از نرمال سازی و مرحله آخر، جدول تنظیم ضریب اهمیت.

جدول ۶. نتایج تحلیل محتوای بخش تاریخ کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم از نظر میزان توجه به مؤلفه های پرورش اخلاق شهروندی

مجموع	حفظ محیط زیست	توانایی مشارکت	پذیرش دیگران	حل تعارضات	کنترل هیجان	احترام گذاشتن	مسئولیت پذیری	نظم پذیری	تصمیم گیری	اعتماد به نفس	خود آگاهی	رعایت قانون	
۷۹	۰	۵	۰	۱۴	۴	۱۱	۴	۲	۰	۹	۳۰	۰	مطالعات پایه پنجم
۱۶۷	۰	۱۹	۱۱	۳۲	۷	۱۷	۱۵	۹	۱	۱۷	۳۹	۰	مطالعات پایه ششم
۲۴۶	۰	۲۴	۱۱	۴۶	۱۱	۲۸	۱۹	۱۱	۱	۲۶	۶۹	۰	جمع

براساس جدول ۶. مجموع فراوانی مؤلفه های سرشماری شده در کتاب های مورد بررسی ۲۴۶ مورد بود که این موارد نشان می دهد که کتاب مطالعات پایه ششم توجه بیشتری به مؤلفه های پرورش اخلاقی شهروندی داشته است.

جدول ۷. داده های بهنجار شده توجه به مؤلفه های پرورش اخلاق شهروندی در محتوای بخش تاریخ کتاب مطالعات پایه پنجم و ششم

حفظ محیط زیست	توانایی مشارکت	پذیرش دیگران	حل تعارضات	کنترل هیجان	احترام گذاشتن	مسئولیت پذیری	نظم پذیری	تصمیم گیری	اعتماد به نفس	خود آگاهی	رعایت قانون	
۰/۰۰۰۰۱	۰/۲۰۸	۰/۰۰۰۰۱	۰/۳۰۴	۰/۳۶۳	۰/۳۹۲	۰/۲۱۰	۰/۱۸۱	۰	۰/۳۴۶	۰/۳۴۳	۰/۰۰۰۰۱	

												مطالعات پنجم
۰/۰۰۰۰۱	۰/۷۹۱	۱	۰/۶۹۵	۰/۶۳۶	۰/۶۰۷	۰/۷۸۹	۰/۸۱۸	۱	۰/۶۵۳	۰/۵۶۳	۰/۰۰۰۰۱	مطالعات ششم

جدول ۷. داده‌های به‌نکار شده توجه به مؤلفه‌های پرورش اخلاق شهروندی در محتوای بخش تاریخ کتب مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم دوره ابتدایی آمده است. پس از نرمال‌سازی داده‌ها با استفاده از فرمول مرحله دوم روش آنتروپی شانون، مقدار بار اطلاعاتی (عدم اطمینان) هر یک از مؤلفه‌ها در جدول ۷ آورده شده است.

جدول ۸. مقدار بار اطلاعاتی توجه به مؤلفه‌های پرورش اخلاق شهروندی در محتوای بخش تاریخ مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم

حفظ محیط زیست	توانایی مشارکت	پذیرش دیگران	حل تعارضات	کنترل هیجان	احترام گذاشتن	مسئولیت پذیری	نظم پذیری	تصمیم‌گیری	اعتماد به نفس	خودآگاهی	رعایت قانون	بار اطلاعاتی
۰/۰۰۰۳۱	۰/۷۳۵	۰/۰۰۰۱۴	۰/۸۸۲	۰/۹۴۱	۰/۹۶۴	۰/۷۳۸	۰/۶۸۱	۰/۰۰۰۱۴	۰/۹۲۸	۰/۹۸۶	۰/۰۰۰۳۱	

در مرحله پایانی ضریب اهمیت مؤلفه‌های پرورش اخلاق شهروندی با استفاده از فرمول مرحله سوم شانون به دست آمده است. هر قسمتی که بار اطلاعاتی بیشتری داشته باشد از درجه اهمیت بیشتری برخوردار است.

جدول ۸. مقدار ضریب اهمیت توجه به مؤلفه‌های پرورش اخلاق شهروندی در محتوای بخش تاریخ مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم

حفظ محیط زیست	توانایی مشارکت	پذیرش دیگران	حل تعارضات	کنترل هیجان	احترام گذاشتن	مسئولیت پذیری	نظم پذیری	تصمیم‌گیری	اعتماد به نفس	خودآگاهی	رعایت قانون	ضریب اهمیت
۰/۰۰۰۰۰۴	۰/۱۰۷	۰/۰۰۰۰۰۲	۰/۱۲۸	۰/۱۳۷	۰/۱۴۰	۰/۱۰۷	۰/۰۹۹۵	۰/۰۰۰۰۰۲	۰/۱۳۵	۰/۱۴۴	۰/۰۰۰۰۰۴	

نتایج جدول ۸ نشان می دهد که از بین اهداف، بیشترین ضریب اهمیت مربوط به «خودآگاهی» و کمترین ضریب اهمیت مربوط به «پذیرش دیگران و تصمیم گیری» از یک سو و هدف «مسئولیت پذیری» و «توانایی مشارکت» ضریب اهمیت یکسانی دارند.

بحث و نتیجه گیری

بعد از تحلیل و بررسی محتوای دو کتاب بر اساس سیاهه ای از مؤلفه های پرورش اخلاق شهروندی (۱۲ مؤلفه) نتایج، حاکی از آن است که از مجموع فراوانی ۲۴۶ صفحه مربوط به بخش تاریخ، توجه به مؤلفه های پرورش اخلاق شهروندی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی با فراوانی ۱۶۷ صفحه و ۶۸٪ بیشتر از توجه به مؤلفه های پرورش اخلاق شهروندی در محتوای بخش تاریخ کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم با فراوانی ۷۹ صفحه و ۳۲٪ است؛ این تحلیل نشان می دهد که میزان توجه به مؤلفه های پرورش اخلاق شهروندی در پایه ششم افزایش پیدا کرده است و می توان گفت که در بخش تاریخی کتاب مطالعات اجتماعی میزان یکسانی در پرداختن به پرورش اخلاق شهروندی در پایه پنجم و ششم دیده نمی شود. به منظور بررسی معناداری این مسئله از آزمون خی دو استفاده شد. با طرح این سوال: آیا توجه کتاب مطالعات اجتماعی به پرورش اخلاق شهروندی (تاریخ) در پایه پنجم و ششم یکسان است؟ چون خی دو محاسبه شده (۳۱/۴۶) بزرگتر از خی دو جدول (۳/۸۴) و احتمال ۰/۰۵ است بنابراین، فرضیه صفر رد می شود و نتیجه می گیریم که بین فراوانی های مشاهده شده و فراوانی مورد انتظار، تفاوت معناداری وجود دارد. پس توجه محتوای تاریخ کتاب مطالعات اجتماعی به پرورش اخلاق شهروندی در پایه پنجم و ششم یکسان نیست و یا میزان یکسانی در پرداختن به پرورش اخلاق شهروندی در کتاب مطالعات در پایه پنجم و ششم دیده نمی شود.

در مرحله بعدی بررسی ها، فراوانی صفحات مربوط به هر کدام از مؤلفه های پرورش اخلاق شهروندی در محتوای تاریخ دو کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم نیز بررسی شد؛ نتایج نشان از این دارد که در صفحات هر دو کتاب، از مجموع ۲۴۶ صفحه، بیشترین توجه به «خودآگاهی» ۶۹ صفحه یا ۲۸٪، «حل تعارضات» ۴۶ صفحه یا ۱۸/۵٪ و «احترام گذاشتن» ۲۸ صفحه یا ۱۱٪ درصد (درصد فراوانی ها تقریبی) و کمترین توجه به «رعایت قانون» ۰ صفحه یا ۰٪ و «حفظ محیط زیست» ۰ صفحه یا ۰٪ درصد شده است. همچنین درصد توجه به مؤلفه های پرورش اخلاق شهروندی در محتوای تاریخ کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم تا حدودی توزیع یکسانی دارد. «پذیرش دیگران» با ۱۱ صفحه ۴/۵٪ و «نظم پذیری» با ۱۱ صفحه یا ۴/۵٪، «کنترل هیجان» با ۱۱ صفحه یا ۴/۵٪، «اعتماد به نفس» با ۲۶ صفحه یا ۱۰/۵٪، «توانایی مشارکت» با ۲۴ صفحه یا ۱۰٪، «مسئولیت پذیری» با ۱۹ صفحه یا ۸٪ و «تصمیم گیری» با ۱ صفحه یا ۰/۵٪ را به خود اختصاص داده اند. برای محاسبه معناداری این موضوع از آزمون خی دو استفاده شده. با طرح این سوال: آیا میزان توجه محتوای دو کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم به مؤلفه های پرورش اخلاق شهروندی یکسان است؟ نتیجه این آزمون نشان می دهد که تفاوت مشاهده شده بین فراوانی پاسخ ها از لحاظ آماری معنادار است؛ یعنی خی دو محاسبه شده (۲۲۴/۱۰۶) از خی دو جدول (۱۹/۶۸) با احتمال ۰/۰۵ خیلی بیشتر است؛ به عبارت دیگر میزان توجه محتوای تاریخ دو کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم به مؤلفه های پرورش اخلاق شهروندی یکسان نیست.

در مرحله بعد محتوای جامعه مورد بررسی با روش آنتروپی شانون تحلیل شد و مؤلفه های پرورش اخلاق شهروندی در محتوای درس نامه ها از لحاظ مقادیر فراوانی، بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت به ترتیب برای مؤلفه های «رعایت قانون» (۰، ۰/۰۰۰۳۱، ۰/۰۰۰۰۴)، «خودآگاهی» (۶۹، ۰/۹۸۶، ۰/۱۴۴)، «اعتماد به نفس» (۲۶، ۰/۹۲۸، ۰/۱۳۵)، «تصمیم گیری» (۱، ۰/۰۰۰۱۴، ۰/۰۰۰۰۲)، «نظم پذیری» (۱۱، ۰/۶۸۱، ۰/۰۹۹۵)، «مسئولیت پذیری» (۱۹، ۰/۷۳۸، ۰/۱۰۷)، «احترام گذاشتن» (۲۸، ۰/۹۶۴،

(۰/۱۴۰)، «کنترل هیجان» (۱۱، ۰/۹۴۱، ۰/۱۳۷)، «حل تعارضات» (۶۶، ۰/۸۸۲، ۰/۱۲۸)، «پذیرش دیگران» (۱۱، ۰/۰۰۰۱۴، ۰/۰۰۰۰۲)، «توانایی مشارکت» (۲۴، ۰/۷۳۵، ۰/۱۰۷) و «حفظ محیط زیست» (۰، ۰/۰۰۰۳۱، ۰/۰۰۰۰۴). این نتایج نشان می‌دهد که محتوای دو کتاب به این مؤلفه‌ها توجه پراکنده و نامتوازنی داشته است. با توجه به نتایج به دست آمده در این تحلیل از دوازده مؤلفه پرورش اخلاق شهروندی، به مؤلفه‌های رعایت قانون، تصمیم‌گیری و محیط زیست از نظر فراوانی کمتر پرداخته شده و به مؤلفه خودآگاهی، حل تعارضات و احترام، تاکید بیشتری شده است. اما پس از تفسیر داده‌ها و محاسبه ضریب اهمیت در مرحله سوم روش شانون، نتایج، گویای آن است که خودآگاهی و احترام و کنترل هیجان از ضریب اهمیت بالاتر و مؤلفه پذیرش دیگران و تصمیم‌گیری از ضریب اهمیت کمتری نسبت به سایر مؤلفه‌ها برخوردار است. نتایج این پژوهش از نظر فراوانی مؤلفه‌ها با پژوهش حسن نژاد (۱۳۹۳) «تحت عنوان جایگاه مؤلفه‌های تربیت شهروندی در محتوای برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم» در برخی موارد همسو و در برخی موارد ناهمسو است. به این صورت که در این پژوهش به مؤلفه خودآگاهی (توانایی به دست آوردن اطلاعات ضروری، داشتن روحیه قدرشناسی نسبت به میراث فرهنگی و هویت ملی و مذهبی و دارا بودن حس وطن‌دوستی) و مؤلفه حل تعارضات (افزایش و ارتقاء صلح، تقویت غرور ملی، علاقه و نگرانی نسبت به آسایش خود و دیگران) بیشترین فراوانی و درصد را به خود اختصاص داده است و در پژوهش حسن نژاد کمترین توجه به این مؤلفه‌ها را نشان می‌دهد؛ و از این لحاظ، ناهم‌سو می‌باشد؛ و همچنین در این پژوهش، مؤلفه تصمیم‌گیری، کمترین فراوانی و درصد را به خود اختصاص می‌دهد که از این لحاظ با پژوهش حسن نژاد (۱۳۹۳) همسو است.

نتایج این پژوهش نیز از لحاظ توجه به مؤلفه محیط‌زیست از لحاظ فراوانی با پژوهش نوری چراتی (۱۳۹۴) تحت عنوان تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی بر مبنای مؤلفه‌های حقوق شهروندی ناهمسو است؛ و از نظر توجه به مؤلفه حق برخورداری از صلح یا حل تعارضات (افزایش و ارتقای صلح، تقویت غرور ملی، علاقه و نگرانی نسبت به آسایش خود و دیگران) همسو می‌باشد و در هر دو تحلیل نشان از بیشترین فراوانی این مؤلفه دارد.

نتایج پژوهش شجاع‌الدینی بزنجانی (۱۳۹۴) از تحلیل محتوای کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی با توجه به مؤلفه‌های تربیت شهروندی نشان می‌دهد که تربیت شهروندی در کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی پایه سوم و چهارم و پنجم، با توجه به مقوله‌های مورد بررسی، به‌گونه‌ای است که بیشتر به آگاهی از ساختارهای حکومت و وظایف آن پرداخته است و به بُعد جهانی تربیت شهروندی، یعنی آگاهی از سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی، توجهی نشده است. با نتیجه این تحلیل از نظر مؤلفه خودآگاهی (حس وطن‌دوستی) و حل تعارضات (تقویت غرور ملی) که بیشترین فراوانی‌ها را به خود اختصاص داده است، همسو می‌باشد.

نتایج این پژوهش در زمینه فراوانی مؤلفه‌های پرورش اخلاق شهروندی در محتوای دو کتاب پایه پنجم و ششم با نتیجه پژوهش محمد جانی در سال ۱۳۹۵ تحت عنوان «جایگاه شهروندی جهانی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی» همسو می‌باشد که هر دو پژوهش، نشان از توجه کم محتوای کتب مورد بررسی به مؤلفه‌های پرورش اخلاق شهروندی دارد.

در پژوهش حاضری و خلیلی (۱۳۹۳) که به بررسی آموزش شهروندی در برنامه درسی آشکار نهاد آموزش رسمی ایران پرداخته‌اند، نتایج نشان از آن دارد که در کتاب‌های درسی آموزش و پرورش، اهتمام جدی و کارآمدی در زمینه آموزش شهروندی ندارد. آموزه‌های شهروندی منعکس شده در برنامه درسی آموزش و پرورش ایران، عمدتاً تکلیف‌مدارانه است و آموزه‌های مرتبط با حقوق شهروندی چند فرهنگی و زیست‌محیطی به شدت کم‌مایه‌اند.

آنچه نگارندگان از خلال این تحقیق درک کرده‌اند این است که آموزه‌های موجود در کتاب‌های درسی بیشتر از آنکه به آموزش، جامعه‌پذیری و درگیر کردن ذهن دانش‌آموز با مسائل مختلف و مورد نیاز پردازند، بیشتر بر تاریخچه‌ها و تعاریف و تقسیم‌بندی‌ها تأکید کرده‌اند و مطالب را در قالب تکراری و کلیشه‌ای به دانش‌آموز انتقال می‌دهند. در بررسی کتاب‌های مورد نظر هم دیده شده است در مواقعی که قرار است به حقوق شهروندی افراد پرداخته شود، به‌نوعی بر وظایف سازمان‌ها و نهادها تأکید می‌گردد. آنچه مشخص است تأکید کتاب‌های درسی بر بُعد خاصی از شهروندی، یعنی تکالیف شهروندی است؛ و این یافته با نتیجه پژوهش حاضر کاملاً همسو است.

نتایج پژوهش یآوری و همکاران (۱۳۹۲) با عنوان «تدوین اهداف برنامه درسی در دوره متوسطه با تأکید بر تربیت شهروندی» و تقی زاده چمیه و همکاران (۱۳۹۱) با پژوهشی تحت عنوان بررسی مفهوم تربیت شهروندی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم ابتدایی و قلتاش و همکاران (۱۳۸۹) با «نقد و بررسی رویکرد پیشرفت‌گرای تربیت شهروندی در برنامه درسی دوره ابتدایی» و مجلل چوبقلو (۱۳۸۷) با پژوهشی با عنوان «تحلیل برنامه درسی اجراشده مقطع ابتدایی نظام آموزشی ایران از بُعد تربیت شهروندی» نیز با نتیجه پژوهش حاضر در زمینه توجه به مؤلفه‌های پرورش اخلاق شهروندی در جامعه آماری مورد بررسی نشان از توجه کم‌رنگ محتوای کتاب‌ها به این مؤلفه‌ها می‌باشد.

با توجه به پژوهش جمالی تازکند (۱۳۹۲) که به تحلیل جایگاه مؤلفه‌های تربیت شهروندی در محتوای برنامه درسی علوم اجتماعی دوره متوسطه در زمینه دانش شهروندی، مهارت شهروندی و نگرش شهروندی انجام شد، نتایج نشان می‌دهد که این مؤلفه‌ها از توزیع هنجاری برخوردار نیستند؛ به گونه‌ای که به مؤلفه دانش شهروندی بیشتر توجه شده است و با مطالعه کولادو و آخورا (۲۰۰۶) که معتقدند کتاب‌های درسی اسپانیا بیشتر بر ارائه دانش تأکید کرده‌اند، مسئولیت‌پذیری و مراقبت و دل‌مشغولی نسبت به دیگران مهارت‌های فکورانه و انتقادی، مشارکت فعال مفهوم معارض و مسئله حل تعارض را بسیار کم مورد توجه قرار داده‌اند؛ همان‌طور که فتحی و اجارگاه و دیبا (۱۳۸۱) به بررسی ویژگی‌های شهروند خوب برای جامعه ایران و میزان انطباق برنامه‌های درسی مدارس با این ویژگی پرداختند و نتیجه حاصل نشان داد که ویژگی‌های مورد نظر در سه حیطه کلی دانش مدنی، توانش مدنی و نگرش مدنی، برای جامعه ایران مهم و اساسی ارزیابی شده است؛ داده‌ها نشان می‌دهند که در مراحل طراحی، اجرا و ارزشیابی برنامه‌ها توجه کمی به پرورش ارزش‌های شهروندی می‌شود و اصلاحات اساسی در این راستا الزامی است.

پیشنهادات کاربردی

- اختصاص فصلی از کتاب‌های دوره ابتدایی خصوصاً مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم به مسئله پرورش اخلاق شهروندی
- به نظر می‌رسد که یک محیط کلاسی باز و دموکراتیک که در آن بحث و گفت و گو اتفاق می‌افتد، به طور موثر، توسعه شهروندی را در بین دانش‌آموزان مدارس ترویج می‌کند. بنابراین پیشنهاد می‌شود که محتوای دروس، طوری تدوین شود که با موقعیت‌های واقعی زندگی آنها بیشتر تداخل داشته باشد.
- یک برنامه آموزشی رسمی که شامل پروژه‌های شهروندی و دوره‌های آموزشی نیز می‌شود، یک نوع موثر از آموزش شهروندی است. پیشنهاد می‌شود فعالیت‌ها و کاربرگ‌های کتاب به این پروژه‌ها اختصاص یابد.
- باتوجه نقش کم‌رنگ مولفه رعایت قانون در محتوای کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم ابتدایی که نتیجه پژوهش حاضر می‌باشد، توصیه می‌شود که سازمان تدوین کتب درسی مطالعات اجتماعی، آداب رعایت قوانین و مقررات در زندگی فردی و اجتماعی افراد را در قالب فعالیت‌ها و متون درسی آموزش بدهند.

منابع و مأخذ

- آشتیانی؛ ملیحه، فتحی؛ کوروش، یمنی دوزی سرخابی؛ محمد. (۱۳۸۵). لحاظ کردن ارزش‌های شهروندی در برنامه‌دستی برای تدریس در دوره دبستان، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، شماره ۱۷، سال پنجم.
- تقی زاده چمیه، مریم و افسانه وارسته فر. (۱۳۹۲). «بررسی مفهوم تربیت شهروندی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم ابتدایی»، کنفرانس بین‌المللی علوم انسانی و مطالعات رفتاری.
- جمالی تازه کند، محمد و طالب زاده و نوبریان، محسن و ابوالقاسمی، محمود. (۱۳۹۲). «تحلیل جایگاه مؤلفه‌های تربیت شهروندی در محتوای برنامه‌دستی علوم اجتماعی دوره متوسطه» پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، سال دهم، دوره ۱ دوم، ش ۱۰.
- حاضری، علی محمد؛ خلیلی، علی. (۱۳۹۳). بررسی آموزش شهروندی در برنامه‌دستی آشکار نهاد آموزش رسمی ایران. فصلنامه جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی، ۱(۳)، ۱۴۹-۱۳۱.
- حسن نژاد، مهدی. (۱۳۹۳). تحلیل جایگاه مؤلفه‌های تربیت شهروندی در محتوای برنامه‌دستی مطالعات اجتماعی پایه ششم دوره دبستان. پایان نامه ارشد، دانشگاه پیام نور استان تهران، دانشکده علوم تربیتی.
- دانی زاده، امین؛ دانی زاده، حسین؛ رضائیان، ایمان. (۱۳۹۴). (مبانی آموزش مطالعات اجتماعی)، چاپ نخست، ۱۳۹۴
E-Mail: a_daezadeh@yahoo.com
- شجاع‌الدینی بزنجانی، مرضیه. (۱۳۹۴). تحلیل محتوای کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی با توجه به مؤلفه‌های تربیت شهروندی، کنفرانس ملی آینده پژوهی، علوم انسانی و توسعه.
- فتحی و اجارگاه، کورش. (۱۳۸۱). «برنامه‌های درسی تربیت شهروندی: اولویتهای پنهان برای نظام آموزش و پرورش ایران»، مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان (علوم انسانی)، جلد چهاردهم، شماره ۲.
- فتحی و اجارگاه؛ کوروش، دیبا؛ طلعت. (۱۳۸۱). «بررسی ویژگی‌های شهروندخوب برای جامعه ایران و میزان انطباق برنامه‌های درسی مدارس با این ویژگی»، مجله علمی پژوهشی، فلسفه و کلام: شناخت، پاییز ۱۳۸۱، شماره ۳۵.
- فلاحیان، ناهید؛ ملک عباسی، منصور؛ متولی، محمد شریف. (۱۳۸۷). راهنمای برنامه‌دستی مطالعات اجتماعی، برای دوره آموزش عمومی (ابتدایی - راهنمایی)، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی، گروه مطالعات اجتماعی.
- فلاحیان؛ ناهید، احمدی؛ آمنه، ملک محمودی؛ نازیا، ملک عباسی؛ منصور. (۱۳۹۱). کتاب معلم (راهنمای تدریس) مطالعات اجتماعی ششم ابتدایی، وزارت آموزش و پرورش سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری.
- قلتاش، عباس؛ صالحی، مسلم؛ میرزایی، حسن. (۱۳۹۱). «تحلیل محتوای برنامه‌دستی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی ایران از منظر توجه به ویژگی‌های شهروند جهانی»، پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، سال نهم، دوره دوم، شماره ۸.

- ماهرزاده، طیبه و رمضان پور، شیوا. (۱۳۹۰). «تاثیر روش اجتماع پژوهی برنامه آموزش فلسفه به کودکان بر پرورش مهارت های شهروندی»، فصلنامه اندیشه های نوین تربیتی، دوره ۷، شماره ۳.
- مجلل چوبقلو، محمد علی. (۱۳۸۷). تحلیل برنامه درسی اجرا شده در مقطع ابتدایی نظام آموزشی جمهوری اسلامی ایران از بُعد تربیت شهروندی، پژوهشنامه تربیت، ش ۱۷.
- محمدجانی، ابراهیم. (۱۳۹۵). «جایگاه شهروند جهانی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی»، پژوهش در برنامه ریزی درسی، سال سیزدهم، دوره دوم، شماره ۲۱، بهار ۹۵.
- ناجی، سعید. (۱۳۹۳). کند و کاو فلسفی برای کودکان و نوجوانان، جلد اول، گفت و گو با پیشگامان انقلابی نو در تعلیم و تربیت، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- نوری چراتی، مسعود. (۱۳۹۳). تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی بر مبنای مؤلفه های حقوق شهروندی. پایان نامه ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری.
- وزیری، مژده و جهانی، شیدا. (۱۳۸۵). مهارت های شهروندی دانش آموزان دبستان های شهرستان های زلزله زده بم، علوم تربیتی: نوآوری های آموزشی، شماره ۱۷.
- یار محمدیان، محمدحسین. (۱۳۷۷). «اصول برنامه ریزی درسی: ماهیت برنامه ریزی درسی، مبانی فلسفی، روان شناختی و جامعه شناختی»، تهران: یادواره ی کتاب.
- یآوری، زهرا و کشتی آرا، نرگس و احمدی، غلام رضا. (۱۳۹۲). تدوین اهداف برنامه درسی دوره متوسطه با تاکید بر تربیت شهروندی، فصلنامه علمی - پژوهشی رهیافتی نو در مدیریت آموزشی سال چهارم شماره ۱.

- Torney - Purta, J (1991), Civic Education, In: International Encyclopedia of Curriculum, pergamon press.
- Simenc, M.(2009). Citizenship education, philosophy for children and the issue of participation. Journal of Contemporary Educational Studies 5, 10-26, UDC: 37.017.4

**A Study of Citizen Ethics Categories in the contents of History Text Books for the Fifth and Sixth Grades
Elementary Schools**

Azra Alipour[∇] Mokhtar Zakeri[^]

7 - Teacher of Education Ministry, Bandar Lengeh

8 - Assistant professor of educational science, Farhangian University.

Abstract:

The present study tries to analyze based on the components of moral citizenship content of the social studies lessons of the fifth and sixth grades in primary school. The content analysis method is used for this applied research. On the other hand, descriptive and Shannon entropy methods method are used to analyze the data. The statistical population includes social studies books of the fifth and sixth grades in primary school during 201۹-2018. The results of content analysis showed that the highest importance coefficients were 0.0۷۶۵ and 0.0۷۶۴ which belonged to environmental protection and self-awareness, respectively and the lowest importance coefficient was 0.0۴۳۵ which belonged to observance of the law.

Keywords: Social Studies Lesson, Citizenship Education, Content analysis, Shanon entropy method